

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Флярковська Ольга Василівна
м.Київ

Стаття присвячена висвітленню результатів дослідження ставлення підлітків до власного життя. В статті робиться акцент на необхідності формування ціннісних орієнтацій підлітків. Аналізуються теоретичні та практичні аспекти проблеми, зокрема способи стимулювання підлітка до активної пізнавальної діяльності. Визначаються умови, необхідні для формування відповідального ставлення до створення образу свого майбутнього, готовності до активної діяльності, свідомого вибору варіанту свого майбутнього з опорою на себе.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, життєві цінності, образ майбутнього, підліток, ставлення до життя, самоактуалізація.

Підлітковий вік характеризується виробленням ціннісних орієнтацій: спрямованості на певні цінності – еталони життя. Ціннісні орієнтації розширюють межі соціальної ситуації розвитку, виводять підлітка на вищий рівень стосунків зі світом.

Одними з найважливіших результатів навчально-виховного процесу відповідно до нових цілей і завдань розвитку освіти є: вміння підлітка об'єктивно оцінювати себе в світі, що розвивається, використовувати навички самоосвіти й саморегуляції, готовність до активної конструктивної взаємодії з людьми та прийняття відповідальних, життєво важливих рішень.

Кожна людина визначає свої життєві цінності, одні з яких для неї є вирішальними, а інші – похідними. Для одних це є праця, кар'єра і все що пов'язано з ними, для інших – сім'я тощо. Система ціннісних орієнтацій для людини – це траєкторія життєвого шляху, що задає напрям життя. Та все ж ціннісні орієнтації людини не є визначеними раз і на завжди, вони перебудовуються протягом життя, до того ж у деяких випадках на перший план можуть виходити цінності, які зовсім не є основними регуляторами життя.

Чітка система ціннісних орієнтацій дозволяє людині жити життя більш продуктивно. Коли пріоритети встановлені, життєвий вибір відбувається значно простіше. Свідомо ці пріоритети людина вперше обирає в підлітковому віці. У підлітка формується готовність до професійного та життєвого самовизначення. Провідною ж характеристикою свідомості підлітка стає спрямованість у майбутнє.

Питання пошуку шляхів розвитку творчої активності особистості перебуває в центрі уваги багатьох сучасних педагогів і психологів (В.Алфімов, І.Бех, Д.Богоявленська, В.Кан-Калик, С.Максименко, А.Маслоу, М.Поташник, В.Рибалка, С. Сисоева, Т. Сущенко, Н. Тализіна тощо.). Спробу поглянути на життєвий шлях ніби іззовні, створити певні теоретичні засади для поєднання в концепції життєвого шляху історії особистості з історією суспільства було зроблено в працях К.Абульханової-Славської, Б.Ананьєва, І.Беха, Ш. Бюлера, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, великий внесок у розвиток уявлень про життєвий шлях особистості також мала концепція Е. Еріксона, пошук сенсу життя і вибір життєвого шляху розглядав

також в своїх роботах В.Франкл.

Метою статті є вивчення рівня сформованості ціннісних орієнтацій у підлітковому віці.

Завдання статті:

- Дослідити ставлення підлітків до свого життя.
- З'ясувати думку батьків, які мають підлітків, щодо ставлення їх дітей до власного життя.

Під час здійснення життєвих планів молодь зустрічається з певними труднощами, її ціннісні орієнтації формуються під суперечливим впливом різних факторів. Несуперечлива ціннісна система може з віком перетворитися на суперечливу, бо виникають нові цінності, які можуть входити у суперечність з юнацьким вибором.

У контексті останнього В.Франкл узагальнив основні шляхи, на яких людина може зробити своє життя осмисленим: по-перше, це те, що людина дає світу (творчість та її результати); по-друге, це те, що людина бере від світу (переживання цінностей); по-третє, позиції які людина обирає відносно туги, що вона не в змозі змінити, а може лише оцінити [5, с. 301-302].

Сукупність стійких ціннісних орієнтацій забезпечує спадкоємність певного типу поведінки і діяльності, виражену в спрямованості потреб та інтересів. В силу цього вони обумовлюють мотивацію дій і вчинків особистості. Між потребами і мотивами крім безпосередніх зв'язків, що визначають нижчий рівень мотивації, утворюються ще й зв'язки, опосередковані більш складними структурами особистої свідомості і самосвідомості – ціннісними орієнтаціями. Вони виконують контрольну функцію поведінки у всіх складних ситуаціях [3, с. 52].

Цінності, представлені як предметне втілення сфери потреб, як цільові установки, які мотивують поведінку, і як узагальнення людських ідеалів, за допомогою особистісних смислів, укладених в них, ініціюють життєдіяльність і характеризують її спрямованість [1, с. 64].

На основі життєвих цінностей складається образ «Я». Це те, як людина сама собі відповідає на запитання: що, яким чином і навіщо вона мусить це робити, виконуючи дану роль.

Зовнішньодетермінований тип людей, успішно виконуючи обов'язки, не здатний скоординувати спосіб життя зі своїми потребами, їм недоступна гнучкість і динамічність. Переважання ж внутрішньої детермінації в організації життя, як вказує К.Абульханова-Славська, свідчить про наявність внутрішньої логіки, виходячи з якої, все зовнішнє приймається, відхиляється, перетворюється і здійснюється. Така особистість здатна до створення свого «індивідуально відповідального» способу життя [6, с. 95].

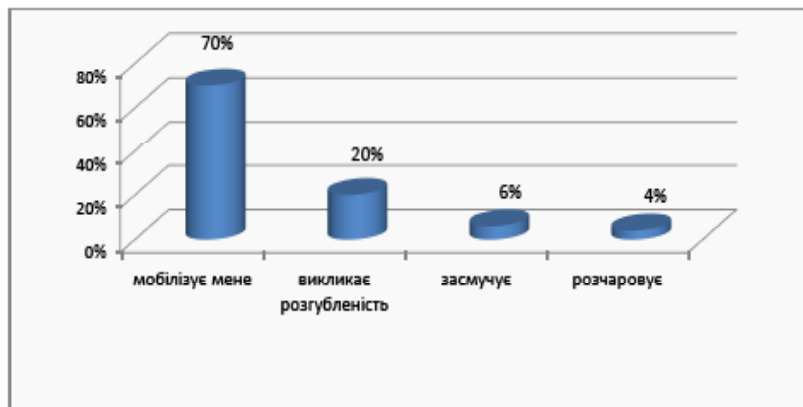

Рис.1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Необхідність самостійно приймати відповідальне рішення в особистому житті?»

На вивчення рівня сформованості ціннісних орієнтацій у підлітковому віці і було спрямоване наше дослідження, у якому брали участь 3590 респондентів з них – 2432 підлітки, 1158 батьків.

В умовах сьогодення, враховуючи бурхливий розвиток нашого суспільства в усіх напрямках, підлітку дуже важко визначити пріори-

тетність цінностей. На питання, щодо самостійного прийняття рішень (рис.1), відповіді підлітків свідчать, що усвідомлення та аналіз причин, які спонукають підлітка зробити той чи інший вибір перспективи майбутнього, може стати одним із етапів у становленні відповідального ставлення до життя в цілому. Однак, зустрічаються і труднощі: у 30% підлітків прийняття відповідального рішення викликає розгубленість, засмучує, розчаровує, хоча в цілому не руйнує діяльність до самостійного й усвідомленого проектування майбутнього. Це підтверджується готовністю витримувати наслідки прийнятих рішень щодо майбутнього.

Під час дослідження підліткам було запропоновано питання, щодо життєвих пріоритетів(рис.2). Розподіл відповідей респондентів розділився таким чином: учні зосереджують свою увагу переважно на життєвій перспективі. Серед домінуючих цінностей переважають «вічні» для цього віку: «щасливе сімейне життя» на першому місці, «цікава робота» на другому місці, і лише на третьому – «кар'єра».

Кожна людина будує образ майбутнього для себе, при цьому добирає відповідну модель поведінки, що забезпечила б готовність діяти адекватно передбачуваним обставинам. З наступної діаграми(рис.3), ми бачимо, що найбільш важливим на думку підлітків у майбутній професії є рівень заробітної плати (65%). Це говорить про те, що підліток замислюється і турбується про свій добробут, рівень життя в майбутньому. Комфортні умови праці – 50%, зручний графік роботи – 46%, можливість кар'єрного і професійного росту – 47%, великий відсоток підлітків, а саме 30%, зазначили стабільність робочого місця, що свідчить про відповідальне ставлення до створення образу свого майбутнього, а також готовність до активної діяльності, свідомо обраного варіанту свого майбутнього з опорою на себе. Серед іншого підлітки зазначають «можливість займати

ся улюбленою справою», «вчасна та велика зарплата». Г.Сельє пише: «Для збереження душевної рівноваги, людині потрібна якась мета у житті, яку вона вважає високою, і гордість, що вона трудиться задля її здійснення».

Побудувати відносини з навколишнім світом не завжди легко, особливо у підлітковому віці. Велику роль у житті кожної людини відіграють стосунки дітей із батьками.

З діаграми (рис.4), відповіді свідчать, що для дітей вагоме значення посідають близькі, теплі стосунки зі своїми батьками (71%). Спокійні, стабільні взаємини батьків та дітей є головною засадою самореалізації дитини. Якщо стосунки дітей з батьками не глибокі, не тісні, то навряд чи допоможуть удосконалені навчальні програми та шкільні реформи. Незадоволені емоційні потреби можуть заблокувати у дітей прагнення до навчання. Дитина, яка не отримує любові від батьків, не впевнена в собі, вона має мало позитивної енергії для того, щоб вистояти перед викликами життя в цілому. Викладачі у формуванні індивідуальності підлітка відіграють вагому роль, про це свідчать 51% респондентів. Мабуть тому, що викладач – це посередник між підлітком і світом знань. Учитель може залучити учня до навчання, до предмета, який викла-

дає, але також може і відштовхнути як від даного предмета, так і навчання в цілому, зруйнувати ціннісні орієнтації особистості підлітка.

Недостатня осмисленість життя веде до руйнування особистості, перетворення її на керовану випадковими зовнішніми обставинами чи власними імпульсами.

З наступної діаграми (рис.5), ми можемо зробити висновок, що тільки 60% опитаних цілком задоволені своїм життям, а 35% респондентів зазначили, що хотіли б змінити свій стиль життя на краще. Це може свідчити про те, що думки про майбутнє у них частіше пов'язані із занепокоєнням і тривогою, обґрунтованими ре-

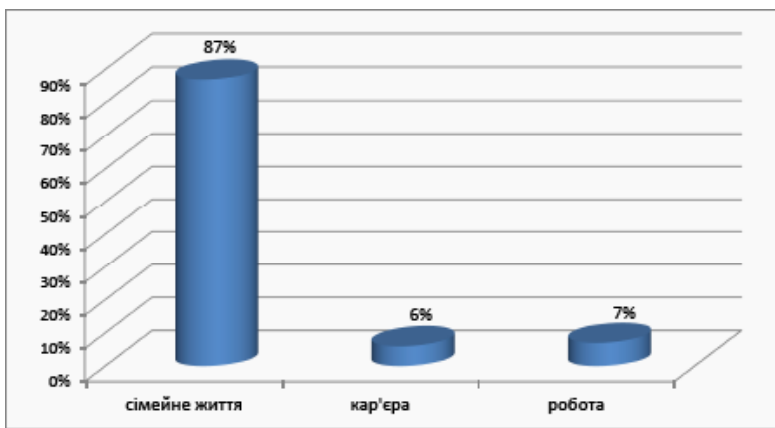

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на питання «Що, на Ваш погляд, найважливіше?»

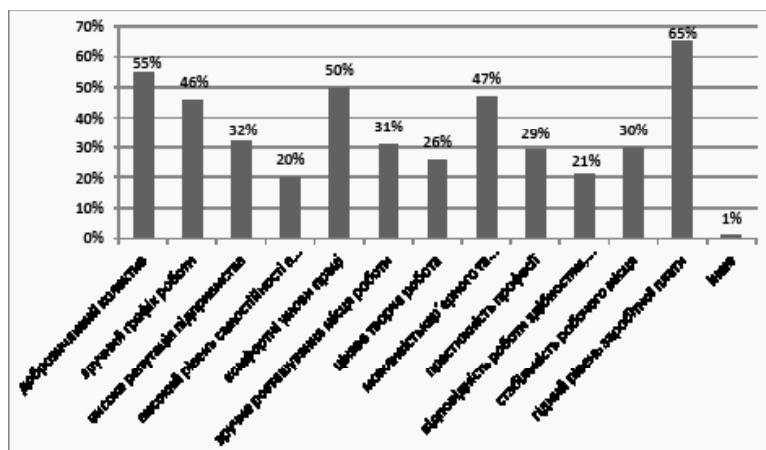

Рис. 3. Розподіл відповідей на питання до підлітків «Що для Вас найбільш важливе у Вашій майбутній професії?»

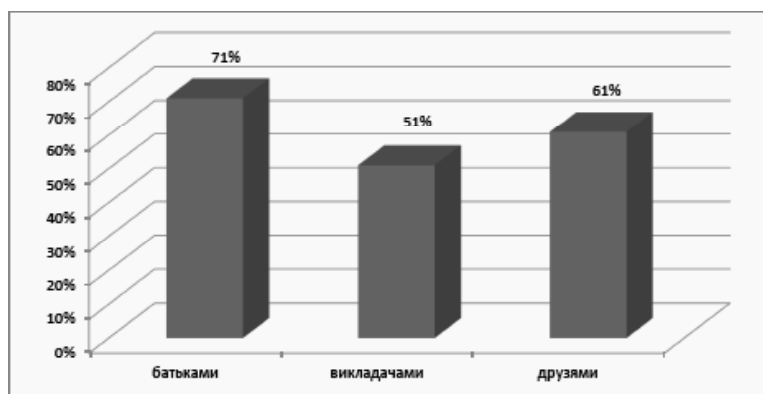

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи задоволені Ви відносинами з: батьками, викладачами, друзями?»

альними турботами: знайти хорошу роботу, оплачувати навчання, забезпечувати сім'ю. Досить великий відсоток зовсім не задоволені своїм життям. «Життєвий план – це не тільки передбачення майбутнього, але й певний самоказ, визначення завдань, які людина ставить перед собою, і які вона обов'язково повинна

виконати. З цього погляду життєвий план є найважливішим засобом самовиховання: людина створює бажаний власний образ, ідеальну самомодель. І від її наполегливості, сили волі й залежить, чи буде вона здійснена»[4, с. 181].

Отримані дані з наступної діаграми (рис.6), дозволяють міркувати про те, наскільки глибоко підліток намагається проникнути в основу своїх вчинків, наскільки обґрунтовано та свідомо приймає рішення, які компоненти структури мотиву вимагають додаткового аналізу та усвідомлення. У результаті ставлення людини до себе ви-

никають певні уявлення про самого себе. Отже, 71% підлітків зазначили, що життя частіше радує, та 15% говорять про те, що життя часто розчаровує, засмучує, 14% зазначають, що не викликає ніяких емоцій. Відсутність конкретних відповідей може свідчити про нечіткість уявлень у свідомості підлітка конкретних цілей та задач щодо життєвих планів, а також шляхів щодо їх досягнення. Як зазначає

Є.І. Головаха, «найважливішою передумовою успішної самореалізації людини у майбутньому є узгоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій, яка лежить в основі формування змістовно і хронологічно узгоджених життєвих цілей і планів»[2, с. 15].

Батьки є якорями безпеки для дітей. Близькі емоційні зв'язки будуються щоденно малими частинками і це може зародити будь-якої кризи. Це підтверджує діаграма (рис.7), підлітки свідчать, що 49% при виникненні проблем звертаються саме до батьків. Маючи віру в своїх батьків, вони вірять у самих себе та в інших, а їхнє життя набуває смислу. Ми пам'ятаємо, що у підлітковому віці відносини з товаришами, подругами, своїми однолітками займають значне місце в суспільному розвитку підлітка. Мабуть, саме тому такий великий відсоток респондентів (51%) зазначають, що за допомогою, підтримкою звертаються до друзів. Невеликий

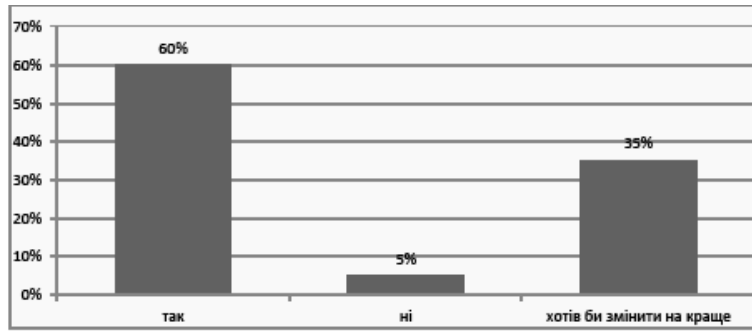

Рис.5. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи задоволені Ви стилем свого життя в цілому?»

ставлення їх дітей до життя є безвідповідальним, а 19% – легковажним, це свідчить про існування конфлікту у ціннісній сфері між цінностями батьків і дітей. Та все ж 73% батьків відповіли – відповідальне.

Діаграма (рис.9), свідчить, що на думку батьків серед багатогранних факторів, що впливають на ціннісні орієнтації молоді (система освіти, друзі, однолітки та родина), найвагомішими є друзі й однолітки (45%), родинне коло (42%). Проте досить значний вплив на формування особистісних якостей підлітка має

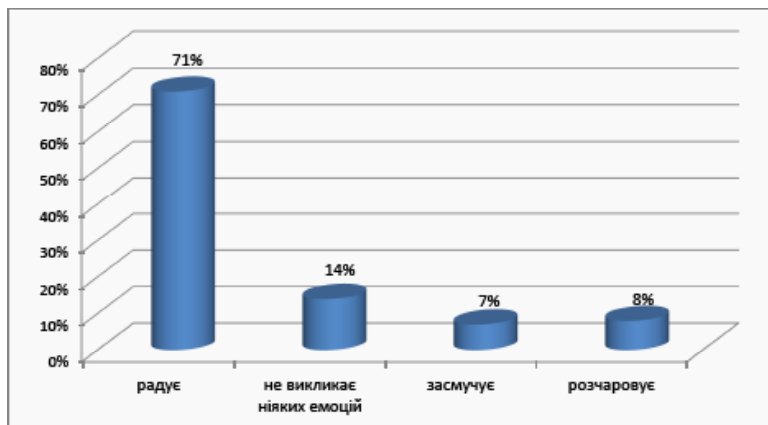

Рис.6. Розподіл відповідей респондентів на питання «Життя частіше: радує, не викликає ніяких емоцій, засмучує, розчаровує»

й педагогічний колектив (13%). Побудувати теплі, доброзичливі відносини між учнями та педагогом нелегко. Це є найважливішим завданням педагога. Коли між педагогом та учнем щірі довірливі стосунки, коли підліток не боїться поділитися своїми ідеями та почуттями, тоді стимулюється інтелектуальне зростання підлітка.

Представлена робота спрямована на вивчення центральних систем становлення особистості – формування ціннісних орієнтацій підлітка.

Проектуючи своє життя, розробляючи і здійснюючи свій життєвий сценарій, особистість оволодіває не лише необхідними знаннями, а й навичками, вміннями.

Відображаючи характер відносин з батьками, підлітки з високою виразністю виділяють дружність, довіру і рівноправність, свою значимість для батьків, сприймають їхню повагу, віру в свої сили і схвалення зростаючої самостійності та відповідальності. Типовими потребами, пов'язаними з образом батьків, є потреба в розумінні і спілкуванні.

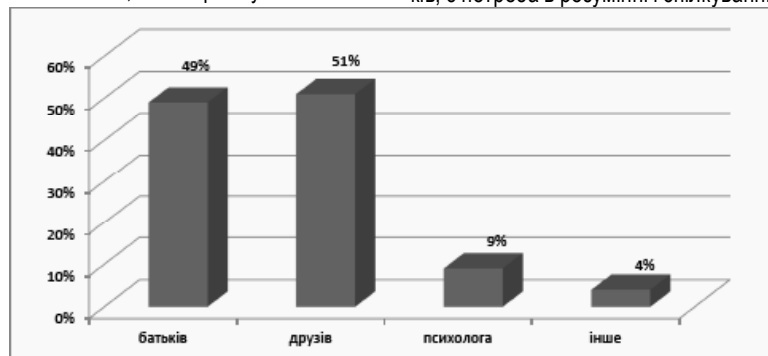

Рис.7. Розподіл відповідей респондентів на питання «Коли Ви засмучені, то звертаєтесь до: батьків, друзів, психолога»

відсоток зазначають: «ні до кого», «свої проблеми вирішую самостійно», «звертаюсь до викладачів, класного керівника», «маю побути на самоті».

Для більш глибокого аналізу даного направлення була з'ясована думка батьків, щодо ціннісних орієнтацій їх дітей. Діаграма (рис.8), свідчить, що 8% батьків вважає, що

й педагогічний колектив (13%). Побудувати теплі, доброзичливі відносини між учнями та педагогом нелегко. Це є найважливішим завданням педагога. Коли між педагогом та учнем щірі довірливі стосунки, коли підліток не боїться поділитися своїми ідеями та почуттями, тоді стимулюється інтелектуальне зростання підлітка.

Представлена робота спрямована на вивчення центральних систем становлення особистості – формування ціннісних орієнтацій підлітка.

Проектуючи своє життя, розробляючи і здійснюючи свій життєвий сценарій, особистість оволодіває не лише необхідними знаннями, а й навичками, вміннями.

Відображаючи характер відносин з батьками, підлітки з високою виразністю виділяють дружність, довіру і рівноправність, свою значимість для батьків, сприймають їхню повагу, віру в свої сили і схвалення зростаючої самостійності та відповідальності. Типовими потребами, пов'язаними з образом батьків, є потреба в розумінні і спілкуванні.

Підліткам до створення образу майбутнього у відносинах з однолітками властиво сприйняття позитивного ставлення до себе, їх підтримки та інтерес до планів свого майбутнього і бажання надати відповідну допомогу.

Підлітки здатні до прояву відповідального та творчого ставлення до створення образу свого майбутнього,

однак у більшості з них воно знаходиться на стадії формування. У процесі становлення відповідального ставлення підлітків до створення образу майбутнього, спочатку формується усвідомлення особистої причетності до створення і досягнення цілей свого майбутнього, супроводжуване самостійним моделюванням його можливих цілей і завдань. Вони ще не повністю усвідомлюють суть майбутніх змін, слабо представляють наслідки свого вибору та внутрішні спонукання, рідко замислюються про засоби та умови досягнення поставлених цілей, як і про свої можливості, необхідні для їх досягнення. Слабке уявлення образу майбутнього призводить до посилення неспокою і невпевненості у підлітків, що змушує їх відмовитися від спроб втілення своїх планів у життя.

Ми повинні виховувати людину, здатну до самовизначення, яка спроможна самоактуалізуватися.

Сучасні економічні та соціальні умови життя висувають нові вимоги до старшокласників: їм необхідно добре орієнтуватися в інформаційному просторі, мислити творчо, володіти комунікативними навичками, бути гнучкими, заповзятливими, вміти приймати нестандартні рішення, робити усвідомлений вибір і нести за нього відповідальність, бути здатними реалізувати свій особистісний потенціал.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що формування ціннісних орієнтацій у підлітковому віці може бути досягнуто за умови розуміння підлітком системи життєвих цінностей, здатності підлітка об'єктивно оцінювати себе в світі, що розвивається, вміння застосовувати навички самоосвіти й саморегуляції, готовності до активної конструктивної взаємодії з людьми та прийняття відповідальних життєво важливих рішень.

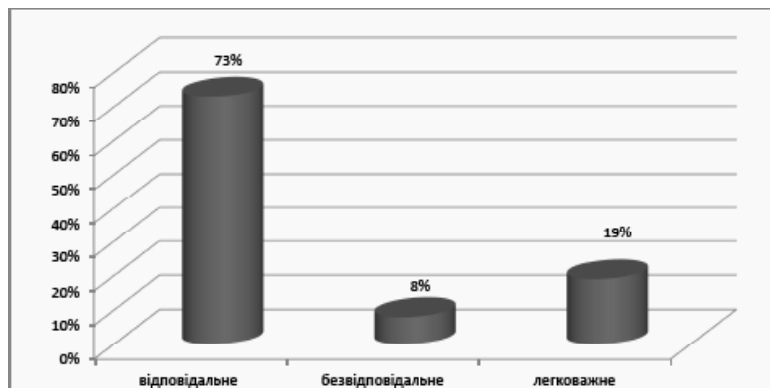

Рис.8. Розподіл відповідей респондентів на питання «На вашу думку, ставлення Вашої дитини до свого життя: відповідальне, безвідповідальне, легковажне»

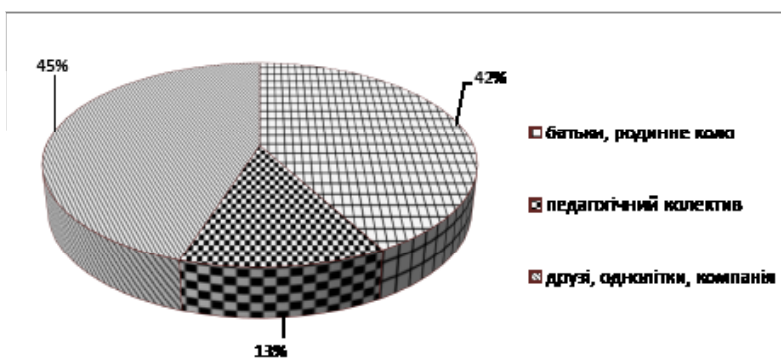

Рис.9. Розподіл відповідей респондентів на питання «Як Ви вважаєте, хто сьогодні має більший вплив на формування особистісних якостей Вашої дитини?»

Література і джерела

1. Мишина Ю.Д. Психолого-педагогические условия развития ответственности у студентов педагогических вузов: дис. кандидата психол. наук: «теория и методика профессионального образования» / Юлия Дмитриевна Мишина. – Томск: Новосибирский государственный педагогический университет, 2002. – 261 с.
2. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Евгений Иванович Головаха – К.: «Наукова думка», 1988. – 15 с.
3. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. / Андрей Григорьевич Здравомыслов.— М.: «Политиздат», 1986.—52 с.
4. Коган Л.Н. Человек и судьба / Лев Наумович Коган.— М.: «Мысль», 1988. —181 с.
5. Франкл В.Э. Человек в поисках смысла / Виктор Эмил Франкл - М.: «Прогресс», 1990. –174 с.,301-302 с.
6. Краткий справочник по педагогической технологии / Под ред. Н.Е. Щурковой/ - М.: «Новая школа», 1997.—95 с.

Статья посвящена освещению результатов исследования отношения подростков к собственной жизни. В статье делается акцент на необходимости формирования ценностных ориентаций подростков. Анализируются теоретические и практические аспекты проблемы, в частности способы стимулирования подростка к активной познавательной деятельности. Определяются условия, необходимые для формирования ответственного отношения к созданию образа своего будущего, готовности к активной деятельности, сознательного выбора варианта своего будущего с опорой на себя.

Ключевые слова: ценностные ориентации, жизненные ценности, образ будущего, подросток, отношение к жизни.

The article is devoted findings attitude to their lives of teenagers. The article emphasizes the need for the formation of values in adolescents. Theoretical and practical aspects of the problem, among them the means of encouraging the adolescents for intensive cognitive activities, are being analysed. Identify the conditions necessary for the formation of a responsible attitude to create an image of the future, a willingness to play an active, conscious choice alternative of the future, drawing on myself.

Key words: valued orientations, life values, the image of the future adolescent attitude to life, self-actualization.